

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2018 / Vol. XXXVII / 1 / 85-101
Pregledni naučni rad
UDK: 305:343.9.02

ŽENE U ORGANIZOVANOM KRIMINALU*

Olivera Pavićević*

Aleksandra Bulatović*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Društveno okruženje definiše spremnost pojedinca na određeni društveni i preduzetnički rizik, pa se o dimenzijama pasivnog i aktivnog učešća u organizovanom kriminalu može rasuđivati na osnovu odnosa moći koje organizovani kriminal reflektuje unutar političke i ekonomske sfere. Iako rodni odnosi imaju različite društvene profile i unutrašnju dinamiku u zemljama sa različitim tradicijama društvenog upravljanja, statistički podaci o kriminalu ukazuju na to da je uključivanje žena u organizovane kriminalne aktivnosti globalni fenomen. Transideološki kapacitet organizovanog kriminala, kao i stepen procesa transnacionalnog povezivanja, značajno utiču na promene rodni relacija unutar organizovanog kriminala, a time i na postojanje nove dinamike unutar rodni odnosa u organizovanom kriminalu.

Autorke u radu nastoje da daju prilog produbljenom razumevanju pomeranja rodni granica u sferi organizovanog kriminaliteta postavljajući ih u prostor u kome se ove granice prožimaju u interaktivnom odnosu socio-kulturnih procesa unutar i izvan organizovanog kriminala. U radu se sagledavaju uticaj i društvene, ekonomske i psihološke posledice pomeranja rodni granica u sferi delovanja organizovanog kriminala, sa ciljem da se identifikuju, osvetle i utvrde uporišne tačke procene mesta i uloga žena u savremenom organizovanom kriminalitetu.

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

* E-mail: oliverapavicevic4@gmail.com

* E-mail: abulatovic@sezampro.rs

KLJUČNE REČI: žene / organizovani kriminalitet / rodni odnosi / društveni kontekst / feministička kriminološka teorija.

UVOD

Organizovani kriminalitet predstavlja dinamičnu pojavu koja se kontinuirano prilagođava i javlja u novim konfiguracijama koje prevazilaze kulturne, socijalne, lingvističke i geografske granice ispoljavajući se kao transnacionalni fenomen (Bulatović, 2016). Transnacionalna manifestacija organizovanog kriminaliteta usmerila je određenje sadržaja institucionalno usvojenih definicija organizovanog kriminala ka međunarodnoj dimenziji aktivnosti kao obaveznom kriterijumu da bi se neko delo uopšte moglo klasifikovati kao delo organizovanog kriminala.

Organizovani kriminal utiče na pojedince i društva nanoseći im višestruku štetu, a štetne posledice nastaju u širokom dijapazonu od onih opipljivih, kao što su fizičke povrede, do apstraktnih uticaja na život u zajednici.¹ Budući da društveno okruženje definiše spremnost pojedinca na određeni društveni i preduzetnički rizik, pred istraživače organizovanog kriminala se postavlja zahtev da budno motre na tačke preplitanja društvenih odnosa od kojih se struktura organizovanog kriminala grana u nove sfere ljudskih odnosa i praksi.²

Prelazak rodni granica i istraživanje ženskih subjekata u organizovanom kriminalu dugo su bili izvan istraživačkog fokusa. Kako je pristup pouzdanom empirijskom materijalu u oblasti organizovanog kriminaliteta inherentno ograničen, a percepcijom o akterima u ovoj oblasti dominira predstava o muškarcu, do početka devedesetih godina prošlog veka nije bilo značajnijih osvrta na ulogu žena u aktivnostima kriminalnih organizacija. Teoretičari su žene izuzimali iz organizovanih kriminalnih aktivnosti posmatrajući ih u ograničenim okvirima patrijarhalnih rodni uloga. Perspektiva na mesto i ulogu žena u svetu organizovanog kriminala do tada je isključivo bila određena stereotipom po kome žena nije subjekt, već "dodatak" muškarcima kao majka, supruga, ljubavnica ili seksualni objekt, bez kapaciteta i sredstava sa kojima bi ona sama mogla biti akter u sferi kompleksnih kriminalnih aktivnosti (Arsovska, Allum, 2014).

Rodni jaz u kriminološkim teorijama je već decenijama predmet kritike (Steffensmeier, Allan, 1996). Sam pojam feminiteta nije definisan *sensu stricto*, a značenje mu je fluidno jer je podložno promeni u zavisnosti od duha vremena, šire društvene strukture, dominantne kulture, sistema vrednosti i situacionog konteksta. Koncept "biti žensko" ne menja se automatski i uvek je u skladu sa specifičnim društvenim kontekstima i interakcijom sa drugim ljudima (Messerschmidt, 1997). U

¹ Organizovani kriminal je dominantno zasnovan na tržišnoj logici, pa se zbog toga u većem delu literature i naziva "preduzetničkim kriminalom". On je, međutim, suštinski zavisn od ostalih tipova kriminala, koji su strukturno različiti od njega i izučavaju se kao posebne vrste kriminaliteta.

² Društveno okruženje se razume kao kompleks spoljašnjih faktora koji deluju na sistem i određuju njegov kurs i oblik postojanja.

ovom smislu, posmatrano u kontekstu fenomena organizovanog kriminala, feminitet je podložan promenama.

Predmet ovog rada se odnosi na sagledavanje ženskog subjekta u dimenzijama pasivnog i aktivnog učešća u organizovanom kriminalu. Pretpostavka o postojanju nove dinamike unutar rodних odnosa ima za cilj dublje razumevanje i sveobuhvatnije sagledavanje uticaja i posledica pomeranja rodnih granica u sferi delovanja organizovanog kriminala. Tragajući za odgovorom na pitanje na koji se način žene uključuju u organizovane kriminalne aktivnosti, autorke postavljaju društveno interesantnu hipotezu o pomeranju rodnih granica u sferi organizovanog kriminaliteta zaključujući da se ove granice prožimaju u interaktivnom odnosu socio-kulturnih procesa unutar i izvan organizovanog kriminala.

1. ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Nesporan je visok stepen štetnosti organizovanog kriminaliteta jer takve aktivnosti ugrožavaju temelje savremene države i negiraju osnovna načela njenog demokratskog i pravnog uređenja. Organizovani kriminalitet destabilizuje vlade, podriva parlamentarizam, ruši poverenje građana u državne i pravne institucije, negira zakonitost i društveni moral, te dovodi u pitanje bezbednost, ne samo individualnu, već i kolektivnu, državnu i međunarodnu (Grubač, 2009: 705). Osobnost ove forme kriminaliteta ispoljava se kao preplitanje ilegalne delatnosti sa drugim, potpuno legalnim delatnostima (Grubač, 2009: 705).

Proces definisanja organizovanog kriminala je izuzetno značajan u praktičnom smislu, jer svaka transformacija u shvatanjima osnovnih definišućih elemenata organizovanog kriminala kao fenomena proizvodi direktne posledice u oblasti politike borbe protiv organizovanog kriminala. Aktivnosti organizovanog kriminala su mnogobrojne i raznovrsne, ispoljavaju se u različitim oblicima i intenzitetu, a njegovi oblici delovanja se efikasno prilagođavaju postojećim aktuelnim društvenim kretanjima i dešavanjima (Kržalić i dr., 2014: 12). Posebna i povećana društvena opasnost od organizovanog kriminala je posledica nekoliko njegovih karakteristika koje ga bitno razlikuju od kriminala u tradicionalnom smislu tog izraza. Postoji više vrlo precizno razvijenih definicija, ali većina njih počiva na činjenicama da organizovani kriminal podrazumeva delatnost grupe učinilaca, koji su aktivni u dužem vremenskom periodu, čine različita krivična dela, te da ta aktivnost ima ključnu međunarodnu dimenziju koja je shvaćena vrlo široko. Ona se može sastojati u tome da su elementi izvršenja krivičnog dela pripremani u više zemalja ili u zemlji različitoj od one u kojoj je delo izvršeno, da se delo čini u više zemalja, da su učinioci aktivni u više zemalja, ili, pak, da delo proizvodi posledice za više od jedne zemlje (von Lampe i dr., 2006: 17-41; Calderoni, F., 2012).

Kancelarija Ujedinjenih nacija za pitanja droge i kriminala (United Nations Office on Drugs and Crime, skraćeno: UNODC) procenjuje da grupe koje se bave međunarodnim organizovanim kriminalom, od trgovine drogom, trgovine ljudima i tzv. sajber kriminalom, godišnje zarade oko 870 milijardi dolara (UNODC, 2012). Samo u Evropskoj uniji identifikovano je 3.600 organizacija koje se bave

organiziranim kriminalom. Organizovane kriminalne aktivnosti najčešće se protežu izvan jurisdikcije pojedinih država, zato geografske granice ne predstavljaju barijeru kao što je to slučaj sa ostalim akterima međunarodnog prava (Kržalić i dr., 2014: 12).

Transnacionalizaciju organizovanog kriminala pratio je povećan interes za proučavanje organizovanog kriminaliteta kao forme kriminala koja preovlađuje među modalitetima transnacionalnog kriminaliteta. Izraz "transnacionalni organizovani kriminal" se odnosi na profitabilne kriminalne aktivnosti sa međunarodnim implikacijama. Pojavu novih oblika kriminala na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou trebalo bi sagledavati u svetlu dinamike transnacionalnog povezivanja kriminalnih grupa, no, svakako, imajući u vidu da tradicionalne kriminalne organizacije i transnacionalne organizovane kriminalne grupe nisu nužno isti fenomen (Arsovska, Allum, 2014). Među teoretičarima ne postoji saglasnost o tome kako bi trebalo nazvati one oblike kriminala koje karakteriše bliska saradnja kriminalnih grupa ili organizacija iz više država, ali se za opisanu vrstu aktivnosti najčešće upotrebljava izraz: transnacionalni kriminal (Kržalić i dr, 2014: 26).³

Pošto je organizovani kriminal suštinski konceptualna, a ne pravna kategorija, politički kontekst utiče na njegovo određenje. Uloga i značaj koje organizovani kriminalitet ima u društvu definisani su društvenim ambijentom i uzrocima nastanka ovog oblika društveno neprihvatljivog ponašanja, pa se termin "organizovani kriminal" koristi da označi veoma različite vidove kriminalne aktivnosti. Kako među teoretičarima ne samo da nema jednoznačnog razumevanja, već ima vrlo malo konsenzusa o konstitutivnim elementima fenomenologije organizovanog kriminaliteta, u literaturi opstaju različita tumačenja i razumevanje koncepta organizovanog kriminala. Izvor teorijskih razmimoilaženja u definisanju pojma organizovanog kriminala jeste u tome što je organizovani kriminalitet, kako navodi Đorđe Ignjatović, "kriminološki, a ne krivično-pravni pojam, osobena kombinacija više kažnjivih ponašanja koja pod određenim uslovima prerastaju u specifičan tip kriminaliteta visokog stepena opasnosti po društvo" (Ignjatović, Škulić, 2010: 15).

U antropološkoj perspektivi organizovani kriminal se sagledava kao pojava koja se tokom istorije javljala u raznim oblicima i često imala složeno (ili nejasno) socijalno značenje (Nedeljković, 2007). Organizovani kriminal je na razne načine bio povezan sa etničkim i nacionalnim identitetima, a nastanak pojedinih njegovih varijanti posledica je kolizije narodne i nacionalne kulture. Uverenja i društvene institucije u međusobnoj interakciji oblikuju ekonomske odluke koje donose pojedinci. Ipak, etnicitet i nacionalizam ne čine suštinu organizovanog kriminala, niti imaju direktne veze sa njegovim osnovnim ciljevima i metodima. S druge strane, odnos organizovanog kriminaliteta sa ovim ideologijama ne može biti smatran slučajnim ili nebitnim, jer postojanje ovog odnosa nije izuzetak, već pravilo koje se javlja kod svih oblika organizovanog kriminala (Nedeljković, 2007: 124).

³ Pored izraza transnacionalni organizovani kriminal, koriste se i nazivi multinacionalni organizovani kriminal i međunarodni organizovani kriminal.

Organizaciona ideologija po definiciji promovise interes organizacije ali može i podsticati društvenu fragmentaciju suštinski konfliktnih svetonazora. U skladu sa prethodno opisanim svojstvima organizovanog kriminala, čini se da njegov transideološki kapacitet, kao i stepen procesa transnacionalnog povezivanja, značajno utiču na promene rodni relacija unutar organizovanog kriminala, a time na mesto i ulogu žena u organizovanom kriminalu (Simeunović, 2009: 117).⁴

2. ŽENE U KRIMINOLOŠKOJ TEORIJI

Različito tumačenje efekata osvajanja rodne ravnopravnosti na ženski kriminalitet odnosi se na promene koje dovode do njegove veće vidljivosti, gubitka maskiranog karaktera i potencijalnog stvarnog porasta ženskog prisustva u kriminalu. Reč je i o promeni percepcije kriminaliteta kao "muške stvari" u kojoj žene imaju marginalno ili incidentno učešće. Kriminološka teorija, kao i pravni, medijski, pa i feministički obrasci komentarisanja ženskog nasilja imaju dugu istoriju esencijalizacije nasilja kao kapaciteta koji asocira prvenstveno na muškarce, ignorišući kapacitete žena da učestvuju u nasilju i da počine nasilje (Carrington, 2013).

Međutim, rodni odnosi u kriminalnoj margini su podložni dinamici promene rodni odnosa u društvu i shodno njima će se mogu i menjati. Oni su, takođe, pod uticajem promena u kulturnoj dinamici jer se krivično ponašanje ne može razumeti izvan kulturnog konteksta u kome se pojavljuje, isto kao što generalizacije koje nastaju oko kriminalnog ponašanja moraju biti svesne prisustva kulturnih i subjektivnih vrednosti onih koji se bave njima (Beirne, 1983). Na kraju, razmatranje veze između roda i devijantnosti ostaje dinamički određeno promenama u rodni strukturama sagledanim kroz konfiguraciju društvenih struktura.

Ženski kriminal u javnom diskursu ne izaziva strah, poput muškog, a stereotipi rodne podeljenosti su ispoljeni kao rasprostranjena stav da je reč o uzgrednom i incidentnom, a ne strukturnom problemu. Sa feminističke tačke gledišta kritikovana je pretpostavka da je emancipacija žena odgovorna za porast ženskog kriminaliteta i da u sebi sadrži dodatne elemente za potčinjavanje žena i održavanje represivni stereotipa. Studije ženske viktimizacije predstavljaju najznačajnije područje koje je feministička teorija ponudila kriminologiji. Otvaranje privatne sfere života žena, ostvarilo je veliki uticaj na javnu politiku i tretman žena žrtava nasilja u porodici i šire. Iako, sadrži raznovrsna, nekad i suprotstavljena gledišta, feministička kriminološka teorija je umanjila rodno slepilo u toj disciplini i ojačala njenu validnost u tumačenju učešća žena u kriminalitetu kao veoma važan deo kriminologije u celini.

U prvim kriminološkim teorijama ženska seksualnost je bila od suštinskog značaja za određivanje tipa njihove devijantnosti. Prostitucija i njoj slične aktivnosti se

⁴ Glavne funkcije ideologije su podsticajna, homogenizujuća, objašnjavajuća i opravdavajuća. Kako je primarni sadržaj organizovanog kriminaliteta sticanje i očuvanje ekonomske moći, on se time legitimise kao transideološki.

navode kao tipične ženske devijacije. Preterana muževnost i višak muških karakteristika elementi su bioloških objašnjenja (darvinizam, fizička antropologija, fiziognomija) koja su kriminalitet žena pripisivala anomaliji izražene "muškosti" ili kompleksa muškosti kod žena (Lombrozo, Ferraro, 1895). Na osnovu antropometrijskih merenja, stvorena je koncepcija "rođene prestupnice" i "rođene prostitutke". Rezultati autopsija su predstavljeni kao dokaz da su neke žene shodno strukturi kostiju lobanje i drugih fizičkih karakteristika predodređene za vršenje određenih tipova zločina (Konstantinović Vilić, 2013).

Premda su, kasnije kriminološke teorije odbacile konzervativne i mizogine ideje u tretiranju ženskog kriminala, rodnost u tumačenju kriminala, u velikoj meri, ostaje pod uticajem dominantnih patrijahalnih obrazaca. Kao objašnjenje za mnaju prisutnost žena u činjenju krivičnih dela navodi se njihova veća moralna osetljivost, altruistička osećanja, kao i o njihov plašljiviji i rezervisani karakter, odvratnost prema zločinu, slaba fizička konstitucija, pomanjkanje sklonosti ka uživanju u alkoholu i drogama.

Prema podkulturnoj teoriji, žene su dominantno orijentisane prema dostižnim ciljevima kakav je brak i takav izbor ih skreće od društvenih izvora devijacije i odvraća od kriminalnih putanja (Downes, Rock, 1982). Karakteristike ženskosti u tradicionalnom ključu stabilizuju psihu žene i odvraćaju je od kriminalnog ponašanja. Teorija anomalije manju prisutnost žena u kriminalu, takođe, pripisuje tradicionalnoj orijentisanosti žena na brak i materinstvo (Merton, 1957). Dok je muškarcima glavni životni cilj poslovni, finansijski uspeh, ženama je ideal porodica. Zbog svoje veće vezanosti za dom i porodicu, a manje za spoljni svet, žene su manjoj meri izložene stresovima, frustracijama i izazovima nego muškarci.

Teorija etiketiranja polazi od pretpostavke da žene izmiču stereotipnom maskulinom tumačenju kriminaliteta i da se na njihova dela gleda kao na manje ozbiljna, sa potcenjivanjem, pa, čak, i podsmehom (Becker, 1963; Lemert; 1967).

Ženska pripitomljenost i pasivnost je postavljena nasuprot muškoj ambicioznosti, agresivnosti i otvorenosti u okviru odgovarajuće podele rodnih uloga od čije uspešne realizacije zavisi verovatnoća ulaska u kriminalitet. Razmatranje odnosa javnog i privatnog prostora u kome se odvija socijalizacija devojaka i mladića postulirana je u teoriji društvene kontrole. Teoretičari društvene kontrole tvrde da postoji veći broj mehanizama neformalne društvene kontrole namenjenih ženama nego muškarcima, što sledstveno, inhibira njihovo kriminalno delovanje. Teorijsko objašnjenje je fokusirano na diferencijalnu socijalizaciju žena i muškaraca tokom koje su ženska deca češće objekat intezivne i difuzne kontrole u privatnoj sferi što umanjuje njihovu sklonost ka devijantnom ponašanju (Hirschi, 1969; Hagan i dr., 1987).

Novija istraživanja u velikoj meri uvažavaju široke karakteristike načina života devojaka i žena, njihove strukturne pozicije, ranjivost u odnosu na siromaštvo, brigu o deci, nasilje i viktimizaciju u detinjstvu (Gelshtrope, 2004). Neki važni uvidi u problem ženskog kriminaliteta mogu se dobiti iz teorija životnog kursa (Sampson, Laub, 1993), teorije diferencijalne asocijacije i društvenog učenja (Akers, Sellers, 2004), socijalnog vezivanja (Shover, 1985), istraživanja baziranih na promeni identiteta (Maruna, 2001), kao i drugih kriminoloških teorija koje iz različitih uglova

rasvetljavaju fenomen kriminaliteta. Međutim, za većinu, ostaje prisutan zajednički problem nedovoljno izoštrenog istraživačkog fokusa na ženski kriminalitet, kao i, manje ili više, prisutna ograničenja njegovog tradicionalnog tumačenja.

Teorija socijalnog učenja koja u početku nije bila posvećena ženskom kriminalitetu (Bandura, 1978) ima veliki uticaj na njegovo izučavanje. Teoretičari koji pripadaju ovoj školi smataju da je socijalno oblikovanje (modeling) od centralne važnosti za pojavu i širenje nasilja i dobro dokumentuju nalaze da nasilne žene imaju veću verovatnoću pretrpljenog nasilja u porodici u odnosu na nenasilne prestupnice bilo da je nasilje počinjeno od strane članova porodice, ili van porodice. Kao mlade, ove žene su se suočile sa nasiljem kao odnosom moći i kontrole koji se ostvaruje kroz fizičku silu i učile da opstanak zavisi od dominacije u kojoj jači dominiraju nad slabijim članovima društva (Artz, 1998). Shodno tome, se pojavljuje i objašnjenje zašto su najčešće žrtve ženskog nasilja druge žene i deca (Pollock, Davis, 2005). Nakon ponovljene izloženosti nasilju, pojedinci mogu postati neosetljivi na njega, smatrajući ga normalnim i sastavnim delom svakodnevnog života. Postizanje željenog cilja, za tako formiranu individuu podrazumeva nasilje, što čini velike izgleda da će ga ponovo koristiti u budućnosti. Pretrpljeno nasilje vodi ka njegovoj rutinizaciji i kod devojčica i kod dečaka. Žene koje su počinile nasilnički kriminal neguju antisocijalne stavove u mnogo većoj meri nego nenasilne prestupnice, pogrešno interpretirajući signale okoline kao neprijateljske (Leschied i dr., 2001).

Za razliku od teorija socijalnog učenja koje ističu ulogu kognitivnih procesa, feminističke teorije žensko nasilje pretežno sagledavaju kao reakciju na mušku dominaciju i zlostavljanje — kao reakciju na patrijahalne vrednosti koje devalviraju ulogu žena. Seksualna represija i ekonomska zavisnost unutar tako determinisanih odnosa predstavljaju kritične determinante ženskog nasilja koje je najčešće usmereno ka partnerima (Kurz, 1993).

Feministički ekološki model podvlači značaj konteksta u izvršenju nasilnih akata od strane žena (Ballou, Matsumoto, Wagner, 2002). Uvažavajući složenost fenomena ženskog nasilja kao interakcije društvenih, istorijskih, institucionalnih i individualnih nivoa, ovaj model sagledava različite dimenzije identiteta (etnička i klasna pripadnost, uzrast) kao skup specifičnih karakteristika spoznaje, temperamenta, socijalizacije i interakcije pojedinca sa značajnim drugim (Ballou, Matsumoto, Wagner, 2002). Faktori rizika u mikro sistemu presudni za žensko prestupništvo povezani su sa nasiljem u porodici (Batchelor, 2005).

Rodne specifičnosti u kriminalnom ponašanju muškaraca i žena, posebno adolescenata i adolescentiknja, moraju imati u vidu značajne promene koje su se odrazile na strukturu porodice, na pad porodične socijalne regulacije, socijalne veze i odnose. Društvene promene koje uključuju izraziti materijalizam, razvoj globalnog tržišta narkotika, prolongiranu tranziciju u odraslost i finansijsku nezavisnost predstavljaju izuzetno značajne aspekte u razumevanju ponašanja devojaka — uključujući njihovo nasilno ponašanje i socijalnu reakciju na to nasilje (Gelsthorpe, Sharpe, 2006). Društvo i kultura rizika povećava svest i strah od kriminala, naročito od zločina koji su počinjeni od onih od kojih društvo to ne očekuje u smislu rodnih društveno kulturnih očekivanja.

Porast stope ženskog nasilja u zemljama poput Australije, Kanade, Velike Britanije i SAD predstavlja "vruću temu" koja se objašnjava uticajem novih politika, promenom kulturnog konteksta, procesom kriminalizacije i pojačane društvene kontrole nad mladim ženama. Sa druge strane, može se razmatrati teza da su mlade žene zaista postale nasilne, da u sve većoj meri učestvuju u potkulturnim omladinskim aktivnostima, uključujući bande, trgovinu drogom i sajber-kulturnim aktivnostima koje podstiču i nagrađuju nasilje mladih devojaka (Carrington, 2013). Mlade žene, sve češće, aktivno učestvuju u prodaji i konzumiranju droge, krađi i sitnom kriminalitetu što povećava porast nasilja i čini ih drugačijim od njihovih vršnjakinja iz prošlosti. Paralelno sa tim, se odvijao proces u kome se sa seksualizacije delinkvencije devojaka prešlo u kriminalizaciju ženskog antisocijalnog ponašanja (Carrington, Pereira, 2009). Objašnjenja porasta ženskog kriminaliteta nisu dovoljno istražena, ostaju vrlo sporna i pokreću brojna pitanja (Alder, Vorrall, 2004; Carrington, Pereira, 2009). Mere koje su u prošlosti služile da skrenu većinu devojaka iz krivičnog pravosudnog sistema su u potpunosti zamenjene ranom intervencijom kao i oštrim porastom primene kaznenih mera što je rezultiralo nesrazmernim povećanjem broja devojaka u pritvoru, u poređenju sa dečacima. Sveobuhvatno objašnjenje mora uzeti u obzir kompleksan odnos između kulture, socijalne sredine i bihevioralnih odgovora na politike koje su doprinele porastu ženskog nasilja. Povećan procenat mladih žena koje učestvuju u trgovini drogom, vožnji pod uticajem nedozvoljenih supstanci ili alkohola, krađi i nasilju ne može se objasniti jednostranim i jedinstvenim uzrokom. Neophodno je istražiti diskurzivan porostor u kome se adolescentno žensko nasilje pojavljuje kao posledica pojačane društvene kontrole, manje tolerantne kriminalne politike i novih kulturnih obrazaca i na osnovu te analize doneti zaključke o stvarnom porastu ženskih kriminalnih aktivnosti.

3. ŽENE I ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Višeznačnost i složenost kriminala, a posebno organizovanog kriminaliteta, kao i određen nivo nepodudaranja sa konceptom transnacionalnog organizovanog kriminala diktiraju potrebu uvažavanja u kontekstu svih relacija i dimenzija koje stoje u vezi sa ovim fenomenima. Značaj kulturnog ili ekonomskog utemeljenja određuje ulogu i aktivnost žene u organizovanim kriminalnim tržištima. Rodni režimi u sklopu organizovanog kriminaliteta značajno se razlikuju shodno istorijskom, tradicijskom, etničkom i socio-kulturnim kontekstu. Uloga žena u različitim formacijama i varijetetima organizovanog kriminala izmenjena je, kako u kriminološkoj teoriji, tako i u praksi organizovanog kriminala. Preovlađujuća pretpostavka o zavisnoj i pasivnoj ulozi žena u odnosu na muške mentore varira u različitim društvenim i kulturnim regionima i u različitim vrstama transnacionalnih aktivnosti organizovanog kriminala — razlikuju se struktura, ideologija i tradicija kriminalnih organizacija, koju čine tradicionalne italijanske mafijaške organizacije i pozicioniranje žene unutar njih, od uloge koju imaju žene u savremenijim, fluidnijim i fleksibilnijim transnacionalnim organizovanim kriminalnim grupama. Tendencije uključivanja žena u organizovani kriminal posmatrane u vremenu i različitim socio-

kulturnim prostorima prevazilaze italijansku mafiju i za nju specifičan odnos prema ženi (Arsovska, Allum, 2014).

Dinamika ženskog prisustva u mafiji postala je predmet istraživača devedesetih godina prošlog veka pod uticajem promena u italijanskom društvu koje su dovele do percepcije žena kao autonomnih i nezavisnih u odnosu na muškarce i uvođenja programa zaštite svedoka iz 1991. godine koji je pružio dostupni material o aktivnoj ulozi žena u mafiji (Arsovska, Allum, 2014). Nekoliko mafijaških organizacije (sicilijanska Cosa Nostra, kalabrijska Ndrangheta, napolitanska Camorra i Sacra Corona Unita iz Pulje) mogu se definisati na osnovu nekih zajedničkih osobenosti. Ove kriminalne organizacije su preduzeća koja posluju između legalnih i ilegalnih tržišta organizujući kontrolu teritorija lokalnih zajednica u koje su ugrađene. To su istovremeno tajna društva ugrađena u lokalnu teritoriju i savremena multimilionska međunarodna preduzeća. Njihov odnos prema ženama varira od jedne do druge mafijaške organizacije. Teorijska tumačenja uloge žena u italijanskoj mafiji fluktuiraju u široko određenom spektru koji se prostire od značajne i ambiciozne uloge žene u mafijaškim poslovima do insistiranja na tome da sicilijanske žene nisu aktivne u mafiji jer formalno ne mogu biti njeni članovi (Siebert, 1996; Dino, 1998; Pizzini-Gambetta, 2006; Ingrasci 2007; Allum, 2007). Složen rodni i kulturološki pristup analizi uloge žene u italijanskoj mafiji ukazuje da je mafija tajno društvo koje po definiciji isključuje žene, pri čemu je isključivanje žena osnovni element kohezije (Siebert, 1996 prema Arsovska, Allum 2014). Međutim, iako su žene formalno isključene za njih je karakterističan ambivalentan položaj. One su istovremeno ignorisane i obožavane, tako da čine stabilan sistem podrške koji funkcionalno koriste muškarci za svakodnevne aktivnosti organizacije. Žene su u potpunosti uključene u aktivnosti i prisutne u mafijaškim kontekstima, bez obzira da li eksplicitno izvršavaju kriminalne uloge ili pružaju neophodnu svakodnevnu podršku (Siebert, 2003). Opšti društveni procesi rodne emancipacije dali su ženama "privremenu delegaciju moći" posebno u ekonomskom sektoru (Siebert, 2003). Moć odlučivanja ostaje u rukama muškaraca, što navodi na ideju o "pseudoemancipaciji" kojom može da se objasni uloga žena u organizaciji kao što je Ndrangheta koja, za razliku od vertikalnih mafijaških organizacija u Italiji, ima horizontalnu strukturu čije je srce krvna porodica i samim tim visok nivo ženske uključenosti (Ingrasci, 2007). Žene donose odluke i pribegavaju nasilju, ali ostaju podređene, podložne i pod kontrolom svojih muškaraca, muževa, braće i sinova (Massari, Motta, 2007). Pojam emancipacije nije upotrebljiv u tumačenju promene uloge žena u italijanskim mafijaškim organizacijama, jer iako, žene mogu biti aktivne i nasilne i dalje u osnovi ostaju podređene muškarcima. Moć žene ne potiče od ličnih zasluga ili emancipatorskih procesa već od krvnih veza i poštovanja koje im one donose. Legitimitet i poštovanje potiče od odnosa sa muškarcima i krvnog srodstva. Camorra je ženama namenila ulogu pozadinske vojske koja deluje u rezervi, posebno kada su muški lideri udaljeni zbog služenja zatvorske kazne ili eliminisani likvidacijom. Žene u tim situacijama ravnopravno preuzimaju ulogu muškaraca, a kompleksnost njihove uloge potiče od kulturnog konteksta podređenosti muškarcu i stvarne uloge koja izmiče svojstvima tajnog društva i približava se funkciji poslovnog preduzeća. Bez obzira što ženama nije omogućena formalna pripadnost mafijaškoj organizaciji kao što je to Camorra, uloga žena u delovanju organizacije postala je vidljiva. Žene se

pojavljaju kao aktivna sila čija uloga nije više sporna, pa se može zaključiti da je ona minimizovana samo u međunarodnim poslovima, što predstavlja izazov za nova istraživanja o fenomenu uključivanja žena u aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa.

Stereotipi koji su dugo vremena uticali na sudski tretman žena iz mafije kao pasivnih subjekata kojima dominiraju muškarci oslikavali su ih kao nesposobne za nasilje i donošenje značajnih nezavisnih poslovnih odluka. Zavisni i slabi ženski subjekti najčešće su izmicali kazni (Fiandaca, 2007, prema Arsovska, Allum, 2014: 3).

Kako je izvorno značenje mafije izmenjeno, mafija je postala kolektivni izraz koji više ne opisuje samo izvorno italijansko zločinačko udruženje, tj. sicilijanska mafija koja je poznata kao Cosa Nostra i izvan granica Italije u kojoj je izvorno nastala. Terminološko preklapanje izraza mafija sa drugim oblicima organizovanog kriminala otežava analitičke napore u definisanju mafijaške grupe (Arsovska, Allum, 2014). Stereotipi koji su povezani sa ideološkom, etničkom i političkom pozadinom mafije ne odnose se na druge organizovane kriminalne grupe koje suštinski nisu zainteresovane za ideološko i političko profilisanje i deluju isključivo sa ciljem sticanja profita koji uključuje planiranje i izvršavanje ilegalnih poslovnih poduhvata u više država.

Činjenica je da žene dobijaju sve aktivniju ulogu na različitim nivoima kriminalne organizacije. To ih predstavlja u novim ulogama "partnerki u kriminalu" i "organizatorki" koje učestvuju u strateškom planiranju operacija trgovine ljudima, od regrutovanja žrtava do njihove eksploatacije i kontrole nad finansijama. Ova promena od pasivnih žrtava i "pristalica" podređenih muškim kriminalcima, koje su primorane da izvršavaju određene zadatke da bi preživele, proizvela ih je u nezavisne poslovne žene. Uloga žena se "razvija" u kriminalnim mrežama, one postaju aktivnije i vidljivije u različitim kriminalnim delovanjima (tinejdžerke u uličnim bandama i žene u mafiji, tzv. "mule" koje prenose drogu, aktivno učestvuju u trgovini ljudima i pranju novca). Stavovi o isključenosti žena iz organizovanog kriminala kao njegovom rodnom svojstvu osporeni su krajem devedesetih godina prošlog veka, podacima dobijenim iz policijskih agencija širom sveta, uključujući Interpol i Europol. Oni svedoče o sve istaknutijoj ulozi žena u transnacionalnim mrežama organizovanog kriminala, a posebno trgovini ljudima (Aronovitz i dr, 2010). UNODC ukazuje na to da uloge ženskih prestupnica u mrežama za trgovinu ljudima postaju centralne (UNODC, 2009). U istraživanju o trgovini ljudima iz 2009. godine koje je UNODC sproveo u 155 zemalja, podaci o polu bili su dostupni u 46 zemalja. Rezultati studije koja je objavljena na osnovu tog istraživanja pokazali su sledeće rezultate: u 4 zemlje žene su obuhvatale manje od 10 odsto krivično gonjenih za trgovinu ljudima. U 28 zemalja procenat žena se kretao od 10 do 50 odsto krivično gonjenih lica, a u 14 zemalja, žene su činile preko 50 odsto onih koju su krivično gonjeni. Prema Nacionalnoj agenciji za zabranu prometa ljudima i drugim srodnim pitanjima (NAPTIP, 2006) 60 odsto osoba koje se gone u trgovini ljudima su žene, 50 odsto osuđenih za trgovinu ljudima su žene (Arsovska, Allum, 2014).

Objašnjenja za učešće žena u aktivnostima organizovanog kriminala kombinuju "emancipaciju" žena i povećane kriminalne mogućnosti te specifičnosti ženskih

učinilaca krivičnih dela za koje je karakterističan niži nivo nasilja. Postavljena je hipoteza o korelaciji između nivoa nasilja i žena aktivnih u organizovanom kriminalu koja upućuje na to da smanjivanje nasilja omogućava veću fleksibilnost u kriminalnoj organizaciji što se postiže uključivanjem žena u menadžerske poslove (Arsovska, Allum, 2014). Porast učešća žena u krijumčarenju ljudi povezan je sa organizacionim osobenostima koje zahtevaju ograničenu ulogu nasilja i specifičnosti roda koji se odnosi na pružanje nege, osećanja sigurnosti i zabrinutosti za klijente. Autorke zaključuju da su promene identifikovane u pravcu pomeranja uloge žene iz fiksiranih uloga kakve su imale u tradicionalnoj italijanskoj mafiji, ka ulogama koje su karakteristične za manje tradicionalne oblike organizovanog kriminala (Savona, Nataoli, 2007; Zhang i dr, 2007).

Veća vidljivost žena u transnacionalnom organizovanom kriminalu se pripisuje i većoj pažnji u registrowanju ženskih izvršilaca krivičnih dela (Siegel, 2014). Iznenadni rast ženske moći je samo posledica pomerenog fokusa na fenomen ženskog učešća u organizovanom kriminalu koji je dugo bio zapostavljen. Rastući trendovi se pojavljuju usled prevazilaženja rodnog slepila koje je bilo karakteristično za ranija istraživanja jer postoje dokazi da su žene bile aktivne i kao članovi i kao lideri kriminalnih organizacija širom sveta u različitim istorijskim periodima (Siegel, 2014).

Ravnopravnost ili jednakost polova nije presudna za promenu rodne strukture u kriminalnim organizacijama. Reč je o većoj pristupačnosti mogućnosti za ulazak u organizovani kriminal, kao i privlačnosti onoga što on nudi (bogatstvo i moć) u kontekstu rodne i ekonomske nejednakosti. Postoji jasna sugestija da su neke vrste kriminalne aktivnosti u koje su uključene devojke i žene strogo ekonomski motivisane i predstavljaju racionalan odgovor na nedostatak prilika da se do novca dođe na legalan način. Rodno diferencijalni pristup u tumačenju ženskog kriminaliteta vrlo često prenebregava utilitarističke motive žena da izvrše kriminalno delo. Umanjeno prisustvo racionalnog ponašanja i izbora kod devojaka i žena pripisuje se različitim emocionalnim specifičnostima ženske prirode, čime se aludira na pojačanu vrednosnu dimenziju — duboko osećanje krivice i stida, kao i relaciju dimenziju (Gilligan, 1982). Atraktivnost koje predstavljaju kriminalne i ilegalne mogućnosti jednako je potencijalan mamac i za žene (Davies, 1999). Priroda njihovih kriminalnih uloga, okolnosti koje dovode do umešanosti u kriminal i motivacija da se on izvrši, podjednako su, kao i kod muškaraca, povezane sa težnjom ka udobnijem životu i finansijskom uspehu koji dovodi do takvog života.

4. NEFORMALNA EKONOMIJA I PORNOFIKACIJA KULTURNOG PROSTORA U POSTRANZICONIM DRUŠTVIMA — PRIBLIŽAVANJE ORGANIZOVANOM KRIMINALU

Nakon političke transformacije komunističkih društava istočne i srednje Evrope iluzija jednakih mogućnosti za žene osporena je dramatičnim promenama koje su istakle rodne, starosne, regionalne i obrazovne mogućnosti. Psihološke promene u doživljaju svoje pozicije, u percepciji svoje uloge i očekivanja koje imaju drugi od nje

kao i očekivanja koje žena ima od sebe same, determinisale su i promene socijalnog i psihološkog identiteta i donele neke nove oblike patološkog prilagođavanja, uslovno rečeno. Otvorena polarizacija društva razotkrila je sve oblike nejednakosti i srušila iluziju jednakih rodničkih mogućnosti. Žene su u statistički značajnom broju "otpadale" sa tržišta rada, a socijalistički ozvaničena jednaka prava žena osporena su u procesima retraditionalizacije, repatrijarhalizacije i klerikalizacije društva, i u javnoj i u privatnoj sferi. Patrijarhalne ideologije u suštini imaju latentnu funkciju disciplinovanja žena, odnosno podsticanja da prihvate svoje često veoma nezahvalne uloge unutar određenog rodničkog režima (Blagojević Hjuson, 2012).

Specifičnosti rodne dinamike unutar organizovanog kriminala u postranzicionim društvima istočne i srednje Evrope povezane su sa ekonomskim i društvenim prilikama koje su pojedine oblike organizovanog kriminala lokalno prilagođavale kao sredstvo egzistencijalnog opstanka. Ilegalne aktivnosti u neformalnoj ekonomiji pružale su mogućnosti zarade i za žene i za muškarce spremne na rizik. Kriminološka literatura koja se bavi neformalnom ekonomijom u manjoj meri se bavila kriminalnom karijerom žena, posebno kada je u pitanju profesionalni kriminal. Žene prestupnice su gotovo isključene iz tipologija neformalne ekonomije, iako su one imale vrlo jake razloge za uključenost u privredni kriminal u cilju postizanja ekonomske dobiti (Kron, Pavićević, 2015). Neformalne aktivnosti u bivšim socijalističkim društvima su predstavljale strategiju preživljavanja, kao i "distribuciju restursa" u privredama koje su višedecenijski funkcionisale na bazi razmene usluga (Ledeneva, 1998). Stepenn krivičnog potencijala neformalne ekonomije se razlikuje na širokoj skali ekonomskih sfera u kojima se ispoljava, tako da možemo govoriti o neformalnoj ekonomiji u sferi tržišta rada koja podrazumeva neformalnu zaposlenost (crno tržište rada), u fiskalnoj ekonomiji (izbegavanje plaćanja poreskih i drugih obaveza), ali i u krivičnoj sferi (organizovani i profesionalni kriminal). Ekonomski i kriminološki aspekti neformalne ekonomije su često isprepleteni i nedovoljno jasno razgraničeni oko linija formalnosti i neformalnosti, između rada i zapošljavanja, zakonitosti i nezakonitosti, tako čineći granicu između sivog i kriminalnog veoma problematičnom. Ostvarivanje novih identiteta i emancipacija žene u odnosu na socijalističku državu umesto otvaranja novih mogućnosti dovela je do još veće marginalizacije žena usled nejednakih mogućnosti za uključivanje u sfere međunarodne poslovne elite koju pretežno čine muškarci. Žene u velikom obimu ostaju u sferi niže plaćenih i statusno neatraktivnih pozicija, ali sa podignutim nivoom aspiracija da ostvare identitete ponuđene novom kulturnom paradigmatom. Privatizovan kapital je koncentrisan u rukama muškaraca, a masovni ulazak žena u neformalnu ekonomiju povezan je sa njihovom despecializacijom, deprofesionalizacijom i razvlašćivanjem (Chen, 2001). Pretežno muško upravljanje tržišnom privredom onemogućava uspešno pozicioniranje žena i čini ih zavisnim. Između realnosti marginalizacije i identiteta poslovne žene kao novog društvenog konstrukta uspešne ženskosti stoji ogroman jaz ispunjen različitim vidovima nejednakosti i ograničenja. Paralelno sa tranzicionim nasleđem, neformalna ekonomija prodire u postsocijalistička društva kao neraskidivi deo globalne ekonomije, ali i kao deo globalnog kriminala predstavljajući atraktivnu egzistencijalnu alternativu (Kron, Pavićević, 2015).

Tržište rada i sfera zapošljavanja imaju različite rodne efekte jer izražavaju različito polazište koje žene imaju u rodnoj konstrukciji društvenog identiteta (Walker, 2012). Nestabilna ekonomska situacija tokom tranzicije ostavila je mnoge žene bez posla i ekonomske sigurnosti, a pored javljanja mogućnosti za učešće u neformalnoj privredi snažno se ispoljio trend seksualizacije žena koji ima značajan udeo u širenju domašaja organizovanog kriminala. Rodni stereotipi su dobili nov izraz kroz prikazivanje ženske seksualnosti kao dostupne robe i neprimetno postali svakodnevna i prihvaćena rutina. Seksualizacija mladih devojaka i žena je uspostavljena kao prepoznatljivi simbol postkomunističke tranzicije u regionu, te diskurs seksa postaje neraskidivo povezan sa diskursom ekonomije (Borenstein, 2008).⁵ Refleksija modernizacije u okolnostima visokog stepena rodne konvergencije smanjuje mogućnost održavanja tradicionalnih patrijahalnih rodnih odnosa, jer i muškarci i žene postaju izloženi tržišnom pritisku. Rodna podela je izložena procesu tradicionalizacije, isto koliko i procesu detradicionalizacije (Adkins, 1999).⁶ Ekonomski problemi žena, koje su tokom socijalizma imale minimalnu, ali pouzdanu podršku, postali su okidač za rastuću industriju seksa i prostitucije. Seksualizacija ruske kulture senzacionalizovala je i normalizovala prostituciju, navodeći mnoge žene da u njoj traže prihvatljiv oblik rada kao izlaz iz ekonomskih teškoća (Avgerinos, 2006).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Savremene socio-ekonomske promene, posebno pristupanje resursima od strane žena, dovele su do izlaska žene iz muškog okrilja. Ovaj proces je omogućio i promene u sferi muške dominacije tipične za organizovani kriminal i uključivanje žena u ovaj vid kriminala, međutim, time se ne osporava eksploatatorsku suštinu rodnih odnosa unutar kriminalnih organizacija. Učešće žene u organizovanom kriminalu proizvelo je efekte pseudoemancipacije. Moć žene kao seksualnog simbola generiše se iz prećutne veze sa aktivnostima povezanim sa organizovanim kriminalom, a atraktivnost tako koncipirane ženske moći veoma je značajna za pogrešnu percepciju opasnosti i štete koja potiče od delovanja i učešća u organizovanom kriminalu.

Medijski prikazi žena koje se povezuju sa organizovanim kriminalom kreiraju identitet koji im donosi ugled i neku vrstu glamuroznosti uprkos negativnoj reputaciji (Samuels, 2010).⁷ Te žene se percipiraju kao izuzetne, one imaju vodeće uloge, fizički su atraktivne i imaju izrazitu sklonost ka novcu. Senzacionalističke

⁵ Na primer, u postkomunističkom kontekstu, izrazit primer efekata seksualne liberalizacije predstavlja seksualizacija postsovjetske kulture. Seksualizacija je postala glavno svojstvo ruskih medija, predstavljajući fenomen koji je bilo nemoguće zamisliti u seksualno konzervativnom periodu sovjetske države.

⁶ Nove dimenzije postsovjetskog rodnog poretka i širok spektar diskriminatorskih praksi prema ženama kao deo "skrivenih povreda neoliberalizma" ogleda se u podatku da je devedesetih godina, 60 odsto adolescentkinja u Moskvi priznalo da bi razmenilo seksualne usluge za nadoknadu u devizama (Brigder, Kay, 1996).

⁷ Primer za to je dokumentarni film o Pink Panteru — organizovanoj međunarodnoj mreži kradljivaca dragulja.

medijske priče o lepim i inteligentnim ženama, koje su pripadnice kriminalnih klanova, vode ka estetizaciji i popularizaciji kriminalne potkulture. Estetizacija kriminalnog delovanja i identiteta odvija se u procesu kulturne produkcije kriminalnih stilova i simbola u kojima se stvara "kriminalni imidž". Potencijalno veoma privlačna svojstva "kriminalnog imidža" (apstrahovanjem suštinski negativnih karakteristika kriminalnog delovanja kao što su to parazitizam, nehumanost, predatorsko ponašanje) kriminalna potkultura sagledava kroz njen glamurozni karakter (uzbuđenje, raskoš, harizma) ili kao bunt (rizik i neposlušnost) (Pavićević, 2013).

Promene u društvenim ulogama i ekonomskim okolnostima uticale su kako na legalne poslovne krugove tako i na ilegalnu ekonomiju da budu otvorenije za uključivanje žena u njih. Uspešna represija protiv organizovanog kriminala istovremeno kreira uslove za inteziviranje učešća žena u ovom vidu kriminaliteta, od saradničkih pozicija zahvaljujući učešću u koruptivnim shemama, pa do uloga u organizaciji dela i lidersrtvu kriminalnih organizacija. Organizovani kriminal ne funkcioniše u društvenom vakuumu, već uobičajeno stupa u različite interakcije sa svojim društvenim okruženjem. Osmišljavanje efektivne javne politike sa ciljem suzbijanja organizovanog kriminala mora da ima u vidu faktore koji oblikuju ljudsko ponašanje. Između organizovanog kriminala i šireg društvenog konteksta postoje sve vrste "interfejsa", a odnos između zakonitog i nezakonitog nije nužno antagonistički. Zbog toga bi procena mesta i uloga žena u savremenom organizovanom kriminalitetu trebalo da bude zasnovana na traganju za odgovorima na ključna pitanja, kao što su: na koji način društveno okruženje određuje mogućnosti žena da se uključe u aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa, koji su razlozi za njihovo uključivanje, te kakvi su stilovi liderstva i izvršenja dela od strane žena u organizovanom kriminalu. Tek kada je supresivno delovanje društvenih institucija zasnovano uz uvažavanje specifičnosti negativne društvene fenomenologije moguće je kreirati i pravni odgovor i nepravne, nerepresivne strategije, jer su pravni odgovori samo društvene reakcije koje se u osnovi uopšteno obraćaju kriminalu.

LITERATURA

- (1) Adkins, L. (1999) Community and Economy: A Retraditionalization of Gender?, *Theory, Culture and Society*. 16(1), str. 119-139.
- (2) Akers, R. L., Sellers, C. S. (2004) *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application*. Los Angeles: Roxbury Publishing.
- (3) Aronowitz A, Theuermann G, Tyurykanova E. (2010) Analyzing the business model of trafficking in human beings to better prevent the crime. Vienna: The OSCE Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings. Dostupno na: www.osce.org/cthb/69028?download=true. Pristupljeno 1. marta. 2018.
- (4) Arsovska, J., Allum, F. (2014) Introduction: women and transnational organized crime. *Trends in Organized Crime*. 17(1-2), str. 1-15.
- (5) Artz, S. (1998) *Sex, Power, and the Violent School Girl*. Toronto, ON: Trifolium Books.

- (6) Aygerinos, K. (2006) From Vixen to Victim: The Sensationalization and Normalization of Prostitution in Post-Soviet Russia. *The Journal of Russian and Asian Studies*. 5(1): 17-39.
- (7) Ballou, M., Matsumoto, A., Wagner, M. (2002) Toward a feminist ecological theory of human nature: Theory building in response to real-world dynamics. U: Ballou, M. Brown L.S. (urs.). *Rethinking mental health and disorder: Feminist perspectives* New York: Guilford Press, str. 99-141.
- (8) Bandura, A. (1978). Learning and behavioural theory of aggression. U: Kutash, S.B., Schlesinger, San Francisco L.B. *Violence perspective on murder and aggression*. (urs.), CA: Jossey-Bass. str. 29-57.
- (9) Batchelor, S. (2009) Batchelor S (2009) Girls, gangs and violence: Assessing the evidence. *Probation Journal*. 56(4): 391-414.
- (10) Becker, H. (1963) *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press of Glencoe.
- (11) Beirne, P. (1983) Cultural relativism and comparative criminology. *Crime, law and social change*. 7(4): 371-391.
- (12) Blagojević Hjuson, M. (2012) Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život. Beograd: Program UN za razvoj.
- (13) Borenstein, E. (2000) About That: Deploying and Deploring Sex in Postsoviet Russia, *Studies in 20th Century Literature*. 24(1), str. 51-83.
- (14) Bridger, S. Kay, R., Pinnick, K. (1996) No More Heroines? London: Routledge.
- (15) Bulatović, A. (2016) *Ljudska prava u savremenoj politici borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala*. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Mentor: Prof. dr Milan Škulić.
- (16) Calderoni, F. (2012) Definition That Does Not Work: The Impact of the EU Framework Decision on the Fight against Organized Crime. *Common Market Law Review*. 49: 1365-1394.
- (17) Carrington, K., Pereira, M. (2009) *Offending Youth: Sex, Crime and Justice*. Sydney: Federation Press.
- (18) Carrington, K. (2013) Girls, Crime and Violence: Toward a Feminist Theory of Female Violence, *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*. 2(2): 63-79.
- (19) Chen, M. A. (2001) Women in the Informal Sector: A Global Picture, the Global Movement. *Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing*. 21(1): 71-82.
- (20) Davies, P. (1999) Women, crime and an informal economy: female offending and crime for gain. *The British Criminology Conferences: Selected Proceedings. Volume 2. Papers from the British Criminology Conference*. Belfast: Queens University.
- (21) Downes, D., Rock, P. (1982) *Understanding Deviance: A Guide to Sociology of Crime and Rule Breaking*, New York: Oxford University Press.
- (22) Gelsthorpe, L., Sharpe, G. (2006) Gender, Youth Crime and Justice, In: *Youth Crime and Justice*, (Ed.) Goldson, B., Muncie, J. London: Sage Publications Ltd, str. 47-61.
- (23) Gilligan, C. (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard: Harvard University Press.
- (24) Grubač, M. (2009) Organizovani kriminal u Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. 46(4): 701-709.
- (25) Hagan, J., Simpson, J., Gillis, A. R. (1987) Class in the Household: A Power-Control Theory of Gender and Delinquency, *American Journal of Sociology*. 92(4): 788-816.
- (26) Hirschi, T. (1969) *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- (27) Ignjatović, Đ., Škulić, M. (2010) Organizovani kriminalitet, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu: Beograd.

- (28) Ingrasci, O. (2007) Women in the ‘Ndrangheta: the Serraino-Di Giovine case. U: Fiandaca, G. (ur.) *Women and the mafia: female roles in organized crime structures*. New York: Springer, str. 47-52.
- (29) Konstantinović Vilić, S. (2013) Feministička kriminologija: teorijski okvir o rodnim obeležjima kriminaliteta. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*. 65, str. 95-110.
- (30) Kron, L., Pavićević, O. (2015) *Smrt Lolite, rađanje Lilit – ogleđ o ženskoj adolescentnoj seksualnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (31) Kržalić, A. i dr. (2014) (ur.) *Studija o organizovanom kriminalu u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za siguronosne studije, BiH.
- (32) Kurz, D. (1993). Physical assaults by husbands: A major social problem. U: Gelles, R.J., D. R. Loske (urs.), *Current controversies in family violence*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, str. 88-103.
- (33) Ledeneva, A. (1998) *Russia's economy of favours: Blat, networking, and informal exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (34) Lemert, E. (1967). *Human deviance, social problems and social control*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- (35) Leschied, A. W. i dr. (2001). A review of the literature on aggression with adolescent girls: Implications for policy prevention and treatment. *Canadian Psychology*. 42(3): 200-215.
- (36) Lombroso, C., Ferrero, E. (1900) *The Female Offender*. New York: D. Appleton.
- (37) Maruna, S. (1997) Going Straight: Desistance from Crime and Self-Narratives of Reform. *Narrative Study of Lives*. 5: 59-93.
- (38) Massari, M. and Motta, C. (2007) *Women in the Sacra Corona Unita. Women and the Mafia*. New York: Springer, str. 53-66.
- (39) Merton, R. (1957) *Social Theory and Social Culture*. Glencoe: Free Press
- (40) Messerschmidt, J. (1997) *Crime as structured action: gender, race, class and crime in the making*: Sage Publications.
- (41) Nedeljković, S. (2007) Čast, krv i suze: ogleđi iz antropologije etniciteta i nacionalizma Beograd: Zlatni zmaj.
- (42) Pavićević, O. (2013) Potkultura nasilja i kriminalna potkultura. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*. 32(2): 95-111.
- (43) Pizzini-Gambetta, V. (2009) *Women in Gomorrah. Global Crime*. 1(3): 267-271.
- (44) Pollock, J.M., Mullings, J.L., and Crouch, B.M. (2006). Violent Women: Findings from the Texas women inmates study. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(4): 485-502.
- (45) Sampson, R. and John, L. (1993) *Crime in the Making: Pathways and Timing Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- (46) Samuels, D. (2010) *The Pink Panthers: A tale of diamonds, thieves, and the Balkans*. *The New Yorker*, 12 April.
- (47) Savona, E., Nataoli, G. (2007) Women and other mafia-type criminal organizations. U: Fiandaca, G. (ur.) *Women and the mafia female roles in organized crime structures*. New York: Springer, str. 103-106.
- (48) Shover, N. (1985) *Aging Criminals*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- (49) Siebert, R. (2003) Mafia and anti-mafia. U: Allum, F., Siebert, R. (urs.) *Organized crime and the challenge to democracy*. London: Routledge, str. 19-45.
- (50) Simeunović, D. (2009) *Uvod u političku teoriju*. Beograd: Institut za političke studije.
- (51) Siegel, D. (2014) *Introduction: women and transnational organized crime. Trends in Organized Crime*. 17(1-2): 52-65.
- (52) Steffensmeier, D., Allan, E. (1996) Gender and crime: toward a gendered theory of female offending. *Annual Review of Sociology*. 22: 459-87.

- (53) United Nations Office on Drugs and Crime (2009) Global Report on Trafficking in Persons. Dostupno na: www.unodc.org/documents/Global_Report_on_TIP.pdf. Pristupljeno: 1. marta 2018.
- (54) United Nations Office on Drugs and Crime (2012) Let's put Them out of Business. Dostupno na: www.unodc.org/toc/. Pristupljeno 1. marta 2018.
- (55) Von Lampe, K. i dr.. (2006). Organised Crime Is.....Findings from a Cross-National Review of Literature." U: Van Duyne i dr. (urs.) *The Organisation of Crime for Profit: Conduct, Law and Measurement* Nijmegen: Wolf Legal Publishers, str. 17-41.
- (56) Walker, C. (2012) Re-inventing themselves? Gender, employment and subjective well-being amongst working-class young Russians'. U: from Salmenniemi, S. (urs.) *Rethinking Class in Russia*. Burlington: Ashgate, str. 221-240.
- (57) Zhang, S. X., Chin K. L., Miller J. (2007) Women's participation in Chinese transnational human smuggling: a gendered market perspective. *Criminology* 45(3): 699-733.

WOMEN IN ORGANIZED CRIME

The social setting defines individual readiness to take certain social and entrepreneurial risk. Hence, power relations offer a view over dimensions of active and passive participation in organized crime as it is being reflected in the political and economic arena. Although gender relations have a different social profile and internal dynamics in different countries with different traditions of social management, statistical data on crime indicate involvement of women in organized crime to be a global phenomenon. The trans-ideological capacity of organized crime and degree of transnational interconnectidness, significantly affect changes in gender relations within the organized crime and generates new related dynamics. Gender boundaries transformation in organized crime sphere places those boundaries in the space of their interconnection in socio-cultural processes in and out of organized crime as a phenomenon. In this article, authors present the place and role of women in contemporary organized crime. The aim of the article is to highlight lines of influence and consequences of gender boundaries transformation within the framework of organized crime activities.

KEY WORDS: women / organized crime / gender relations / social context / feminist criminology